

SADOTO ROKU MOTĪVS TUKUMA BAZNĪCAS 14.–18. GS. KAPSĒTĀ ATRASTAJĀS ROTASLIETĀS

ANTRA KOZLOVA

Humanitāro zinātņu bakalaura grāds vēsturē, krājuma glabātāja p. i., Tukuma muzejs

E-pasts: antra.k396@gmail.com

ANOTĀCIJA

Pētījumā aplūkota sadoto roku motīva attīstība no 9. gs. p. m. ē. līdz 18.–19. gs. Viduslaikos motīvs visbiežāk attēlots kā laulību ceremonijas daļa. Rotaslietu dekorā šim motīvam ir vairāk simboliska un sakrāla nozīme, tas kalpojis kā svēts solījums laulību ceremonijā, nevis izmantots tikai kā rotājošs elements. Kā piemērs sadoto roku motīva izpildījumam apskatītas četras 16.–18. gs. rotaslietas, kas 2003. un 2019.–2020. gadā atrastas Tukuma baznīcas 14.–18. gs. kapsētā arheoloģiskās izpētes laikā. Aplūkots šo rotaslietu arheoloģiskais konteksts un rotājuma risinājums.

Atslēgvārdi: sadoto roku motīvs, Tukums, baznīcas kapsēta, rotaslietas, sakta, gredzens.

IEVADS

Tukuma baznīcas kapsēta izmantota no 14. gs. sākuma līdz 18. gs. beigām (Bērente, Brūzis, Zariņa 2022, 39). Arheoloģiskie pētījumi tajā veikti 2003., 2019. un 2020. gadā 210 m² platībā. Pētījumu gaitā izpētīti 43 apbedījumi un atrasta 1341 senlieta, to starpā ir 281 rotaslieta. Tajos atrasts apjomīgs senlietu materiāls, tostarp pilsētu baznīcu kapsētām netipiski daudz rotaslietu. No tām aplūktas četras 16.–18. gs. rotas – trīs saktas un viens gredzens –, kurās nolasāms divu sadotu roku reljefs motīvs. Analizētas ne tikai atrastās četras rotaslietas un to rotājuma risinājums, bet arī izsekota un īsi izklāstīta motīva attīstība no 9. gs. p. m. ē. līdz 18.–19. gs.

Sadoto roku saktu izcelsme meklējama gotiskajā tradīcijā – to agrākie eksemplāri zināmi kopš viduslaikiem. Latvijas vēsturiskajā telpā šī

tipa riņķsaktas visagrāk fiksētas 14. gs. Rīgas zeltkaļu amatu statūtos, bet 17. gs. statūtos tās vairs netiek minētas. Tomēr Ziemeļkurzemes novada tērpā derību saktas saglabājas līdz 20. gs. sākumam (Vaska 2022, 256). Gredzeni kā laulību ceremonijas elementi minēti 15.–16. gs. mijas liturģijas grāmatās (Muižnieks 2015, 130), tomēr tradīcija personai nēsāt gredzenus kā laulību vai saderināšanās apliecinājumu rodama jau senajos laikos, kad zīmogs, apvienots ar gredzenu, simbolizēja personas mantiskās tiesības (Kunz 1917, 193). Derību gredzeni ar sadoto roku motīvu Latvijas teritorijā atrasti 17. gs. depozītos (Vaska 2022, 257), savukārt gredzeni ar, domājams, sadoto roku imitāciju lielākoties atrasti Rietumlatvijas 16.–17. gs. apbedījumos (Muižnieks 2015, 157).

Lai gan sadoto roku motīvs gadsimtu gaitā lietots ar dažādu nozīmi, visi gadījumi saglabā vienotu kopīgo elementu. Tas uzskatāms par vienu no senākajiem motīviem, kur reprezentēta divu pušu mijiedarbība. Tomēr viduslaikos visbiežāk tas uzskatāmi attēlots kā laulību ceremonijas daļa. Motīvs rotaslietu dekorā attēlots kā simbolisks solījums par svētu savienību Dieva priekšā laulību ceremonijā.

ĪSS IESKATS SADOTO ROKU MOTĪVA ATTĪSTĪBĀ UN LIETOJUMĀ

Viens no agrākajiem motīva attēlojumiem rodams Šalmanesera III (858.–824. g. p. m. ē.) troņa cilnī, kur attēlota attiecīgā laika Mezopotāmijs politikā situācija (Amin 2019).

Saistībā ar laulību ceremoniju motīvs parādās ap 5. gs. p. m. ē. Tas attēlots Britu muzeja kolekcijā esošās sarkanfigūru vāzes (The British Museum, Nr. 1910, 0711.1) apgleznojumā, kādā laulību procesa ainā (Davies 1985, 628).

Antīkajā laikmetā motīvs saistāms arī ar apbedīšanas tradīcijām. Visuzskatāmāk motīva lietojums novērojams Etrūrijas kultūrtelpā. Liecības par etrusku mākslu lielākoties rodamas bagātīgajās kapenēs, kur nereti lietots arī sadoto roku motīvs. Tas attēlots sienu gleznojumos un sarkofāgu rotājumos, bet visbiežāk izmantots pišļu urnu dekorēšanai (Davies 1985, 630).

Kā jau minēts, sadoto roku motīvs viduslaikos uzskatāmi attēlots kā laulību ceremonijas daļa. Motīvs laulību kontekstā tiek uztverts kā pašsaprotama ceremonijas daļa, kur garīdznieks savieno laulāto labās rokas. Jāņem vērā, ka šis motīvs vairāk saistāms ar laulībām kā sakramentu cilvēka iztēlē un asociējams ar svētu savienību Dieva priekšā. Atsevišķos gadījumos viduslaiku mākslā, kur attēlots laulību process ar Jēzu kā centrālo figūru, novērojams, ka asinis no Kristus krūškurvja plūst uz jaunlaulāto galvām, sirdīm un rokām, ko savienojis garīdznieks (Reynolds 2016, 87). Kā būtiska

laulību ceremonijas daļa bijusi tradīcija tēvam nodot meitu topošā vīra rokās, savienojot abu jaunlaulāto labās rokas. Šī prakse turpināja pastāvēt līdz 10. gs., kad kristīgajā sabiedrībā šo tradīciju pārņēma garīdznieks. Būtiski pieminēt, ka ainas, kur garīdznieks savieno abu jaunlaulāto rokas, mākslā parādās tikai 13. gs. beigās (Reynolds 2016, 91).

18. un 19. gs. novērojama motīva romantizācija. Šajā laikā motīvs simbolizēja ne tikai atvadas no pasaulīgās eksistences, bet arī draudzību, mūžīgu mīlestības solījumu un laulību (Foster, Freeland 2007, 130). Motīvs nereti lietots arī ar citu kontekstu. Tas attēlots uz dažādu laiku monētām (The British Museum, Nr. R.11502) un medaļām (Kunz 1917, 171), kā arī izmantots, lai paustu vienotību dažādās biedrībās, kā tas redzams, piemēram, Rīgas uguns apdrošināšanas biedrības logo, kas veidots 1804. gadā (LNA-LVVA, 6102-1-462, 7. lp.).

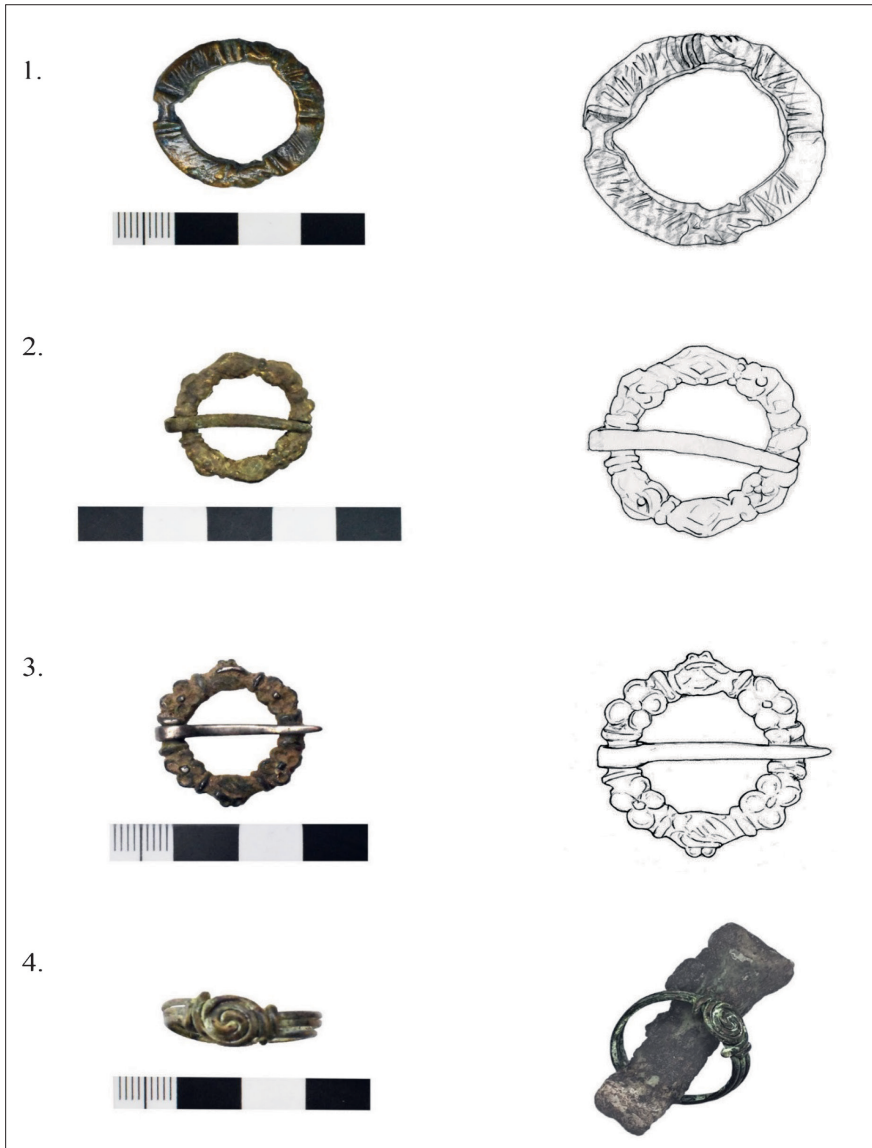
TUKUMA BAZNĪCAS KAPSĒTĀ ATRASTĀS ROTASLIETAS AR SADOTO ROKU MOTĪVU

Tukuma baznīcas kapsēta atrodas pilsētas vēsturiskajā centrā. Kapsētas izveide saistāma ar miesta apdzīvotības aizsākumiem 14. gs. pie Tukuma pils. Apbedījumos līdzdotais kapu inventārs lielākoties raksturīgs 16.–18. gs. vietējiem iedzīvotājiem. No pētījumu laikā atrastajām rotām rakstā aplūkotas četras, kas iegūtas kapsētas Z daļā.

Riņķsakts ar sadoto roku motīvu

Saktas ar sadoto roku motīvu dēvētas arī par derību saktām. Domājams, nosaukums radies jau iepriekš minētā laulību rituāla iespaidā. Latvijas vēsturiskajā telpā ziņas par saktām ar sadoto roku motīvu visagrāk fiksētas 1360. gadā Rīgas zeltkaļu amatu statūtos. Tomēr derību saktas, kas būtu attiecināmas uz 14. gs., atrastas mazā skaitā (Muižnieks 2015, 130). No sudraba darināta sakta ar sadotajām rokām tās ornamentā starp izpildāmajiem meistara darbiem minēta arī rotkaļu amata statūtos, kas izdoti 1542. gadā. Arī citi dokumenti liecina, ka Livonijas augstāko kārtu pārstāvji kā daļu no sava tērpa valkājuši dārgas rotas (Ose 2023, 13). Lai gan 17. gs. statūtos derību saktas vairs netiek minētas (Vaska 2022, 254), šajā laikā tās sastopamas praktiski visā Latvijas vēsturiskajā telpā. Saktām ar sadoto roku motīvu izšķirami vairāki tipi, no kuriem analizētas derību saktas ar reljefu dekoru un reljefām puķītēm, kā arī Kurzemes riņķsakta ar sadoto roku motīvu (Vaska, 2017, 187).

Kurzemes riņķsakta ar sadoto roku motīvu (Tukuma muzejs, Nr. TMNM 38456) (1. att.: 1) atrasta arheoloģiskajos pētījumos 2003. gadā – 1. kapā kopā ar četrām monētām, to starpā divi Livonijas un viens

1. attēls. 1 – riņķsakta ar sadoto roku motīvu (fotogrāfijas un zīmējuma autore A. Kozlova); 2 – riņķsakta ar sadoto roku motīvu (fotogrāfijas autors R. Brūzis, zīmējuma autore A. Kozlova); 3 – riņķsakta ar sadoto roku motīvu (fotogrāfijas autors R. Brūzis, zīmējuma autore A. Kozlova); 4 – gredzens ar sadoto roku motīva imitāciju (fotogrāfijas autore A. Kozlova, zīmējuma autore A. Ivbule)

Figure 1. 1 – Brooch with a motif of clasped hands (photography by A. Kozlova, drawing by A. Kozlova); 2 – Brooch with a motif of clasped hands (photography by R. Brūzis, drawing by A. Kozlova); 3 – Brooch with a motif of clasped hands (photography by R. Brūzis, drawing by A. Kozlova); 4 – Finger ring with an imitation of the motif of clasped hands (photography by A. Kozlova, drawing by A. Ivbule)

Rīgas šiliņš, kas riņķsaktu ļauj datēt ar laiku no 16. gs. beigām līdz 17. gs. Sakta ir ar šauru, plakanu, griezumā taisnstūra formas loku. Uz loka vienkāršots ģeometrisks ornaments, kas atgādina stilizētu tekstiliju krunkojumu apģērba piedurknēs. Augšdaļā un apakšdaļā, pretēji viens otram – sašaurināts divu sadoto roku deģenerēts motīvs. Roku pāri nobīdīti no centrālās ass. Saktas loks sadalīts četrās daļās, ko noslēdz dubultlīnijas. Zoslas trūkst, taču saturēšanai lokā veidots iežmaugs, ap ko bijusi apliekta tās pēda. Saktas diametrs – 26,8 mm.

Divas **derību saktas ar reljefu dekoru un reljefām puķītēm** atrastas arheoloģiskajos izrakumos 2020. gadā. Pirmajam šī tipa variantam (Vaska 2017, 187) piederīgā sakta (1. att.: 2) atrasta laukumā, kas veidots pie baznīcas sakristejas sienas, pārajauktajā zemes slānī. Sakta ir ar lietu, reljefu dekoru un reljefām puķītēm. Augšdaļā un apakšdaļā, diametrāli pretēji viens otram – sašaurināts divu sadoto roku deģenerēts motīvs. Abpus sadotajām rokām vertikāla pērliņu josla, aiz kuras reljefs zieda atveids. Zosla trīsstūraina, neornamentēta. Zoslas pēda apliekta ap lokā veidotu, griezumā apaļu iežmaugu, kuru noslēdz dubultlīnijas. Saktas diametrs – 22 mm.

Tā piederīga saktām ar mazajiem ziedīņiem dekorā, kuras 17. gs. izplatītas praktiski visā Latvijas vēsturiskajā telpā (Vaska 2017, 187). Lai gan nereti ar derību simboliku asociējami neaizmirstulīšu un ābeļu ziedi, uz 17. gs. saktām izplatīts bijis arī citu sīkāku ziedīņu reljefs atveids (Vaska 2022, 47). Šādas saktas lielākoties izgatavotas no sudraba un retāk no bronzas (Vaska 2022, 254), atsevišķi eksemplāri gatavoti vai platēti no citiem dārgmetāliem.

Otrajam variantam (Vaska 2017, 187) piederīga sakta (1. att.: 3), kas atrasta 19. tranšejas pārajauktajā zemes slānī. Sakta ir ar lietu, reljefu dekoru un reljefām puķītēm. Augšdaļā un apakšdaļā, diametrāli pretēji viens otram – sašaurināts divu sadoto roku motīvs. Sadotās rokas no pārejā loka atdalītas ar gredzenu, aiz kura reljefs zieda atveids. Virs sadotajām rokām novietoti divi pusapļa formas, savstarpēji savienoti izvirzījumi, kas norāda, ka saktas dekorā saplūduši sadoto roku un sirdsveida saktu atribūtika. Zoslas trūkst, taču saturēšanai lokā veidots griezumā apaļš iežmaugs, ap ko bijusi apliekta zoslas pēda. Iežmaugu abās tā pusēs noslēdz gredzens. Saktas diametrs – 23 mm.

Gredzeni ar sadoto roku motīva imitāciju

Tradīcija personai nēsāt gredzenus kā laulību vai saderināšanās apliecinājumu rodama jau senajos laikos. Viens no senākajiem zināmajiem gredzeniem, kurā novērojams sadoto roku motīvs, attiecināms uz 2. gs., kur jaunas meitenes kapa inventārā tas atrasts kopā ar citām senlietām. Kapa inventāra saturs norāda, ka meitene mirusi neilgi pirms laulībām (Arnald 2020, 143). Lai gan gredzeni ar sadoto roku motīvu Eiropas arheoloģiskajā

materiālā attiecināmi ne tikai uz jaunajiem laikiem, bet arī uz viduslaikiem, Latvijas teritorijā gredzeni ar sadoto roku motīvu un tā imitāciju atrasti depozītos un apbedījumos, kas datējami ar 16.–17. gs. miju (Muižnieks 2015, 157).

Atvērts paliek jautājums, par ko uzskatāma sadoto roku motīva imitācija un kā tā atspoguļojas rotu ornamenta risinājumā. Arheoloģisko rotu pētniece Baiba Vaska par sadoto roku motīva atdarinājumu gredzenos min, ka imitācija radusies, reljefam virsmas rotājumam noplacinoties un rokas iezīmējot shematiski (Vaska 2017, 197), savukārt arheologs Vitolds Muižnieks no bronzas stieples darinātus gredzenus ar pinumu priekšpusē min kā piederīgus gredzeniem ar sadoto roku motīva imitāciju (Muižnieks 2015, 156–157). Domājams, imitācija radīta, reljefo virsmas rotājumu savērpjot un noplacinot. No bronzas sakausējuma darināts gredzens ar vienkāršotu sadoto roku motīvu atrasts Vītiņu Peļķu laukos. Gredzens datēts ar 17. gs., balstoties uz līdzīgu atradumu Rīgā (Atgāzis, Muižnieks 2002, 77). Peļķu laukos atrastajā gredzenā sadotās rokas redzami savērpušās jeb saākējušās, tādēļ iespējams, ka imitācija radusies, motīvam vienkāršojoties pēc līdzīga principa.

No bronzas stieples darināts gredzens ar sadoto roku imitāciju (Muižnieks 2015, 157) atrasts 1. izrakumu laukumā 2. kapa inventārā (Tukuma muzejs, TMNM 38460), aptuveni 35–40 gadus vecas sievietes labās rokas pirksta kaulā (1. att.: 4). Gredzena loks veidots no trīs kārtās vītas bronzas stieples, kas priekšpusē savienota cirkulārā pinumā. Pinumu no loka abās tā pusēs atdala vertikāla, ap loku vienā kārtā aptīta bronzas stieple. Gredzena loka diametrs 22 mm. Kapa inventārā atrastās citas rotas datējamas ar 16.–17. gs. miju. Līdzīgs gredzens ar sadoto roku imitāciju atrasts Dobeles kapsētā (Daiga 1980, 50) un tiek datēts ar 16.–17. gs. miju. No bronzas stieples darināti gredzeni ar pinumu priekšpusē, kas datējami ar 17. gs., atrasti arī Lietuvas teritorijā (Svetikas 2003, 76).

SECINĀJUMI

Sadoto roku motīvs uzskatāms par vienu no senākajiem, kur reprezentēta divu pušu mijiedarbība. Motīvs attēlots dažādu, nereti savstarpēji nesaistītu situāciju reprezentēšanai aptuveni 3000 gadu garumā. Saistībā ar derību un laulību ceremoniju motīvs lietots vismaz no 5. gs. p. m. ē. līdz mūsdienām. Viduslaikos visbiežāk tas attēlots kā laulību ceremonijas daļa. Motīvs rotaslietu dekorā attēlots kā simbolisks solījums par svētu savienību Dieva priekšā laulību ceremonijā, nevis izmantots tikai kā rotājošs elements. Domājams, tas skaidrojams ne tikai ar laulību procesa kā sakramenta aizsākumiem, kura rezultātā motīvs iegūst vairāk sakrālu nekā

materiālu nozīmi, bet arī ar gotikas laikmeta pretrunīgo dabu. Tāpēc radās nepieciešamība reliģijas un materiālās pasaules ciešākai mijiedarbībai.

Analizējot attēlojošos avotus un literatūru, secināms, ka rotas ar sadoto roku motīvu sākotnēji bijušas pieejamas sabiedrības turīgajai daļai un, lai gan plašākā sabiedrībā popularitāti ieguva 17. gs., tās vēl joprojām tika uzskatītas par sava veida prestiža zīmi. Rotu izgatavošanā izmantotie cēlmetāli liecina, ka to iegādei bija nepieciešama noteikta turība.

Sākot ar 16.–17. gs. miju, lielākoties izplatītas saktas ar deģenerētu sadoto roku motīvu. Tas attiecināms arī uz Tukuma baznīcas kapsētā atrastajām. Domājams, rotas ar sadoto roku motīvu Tukumu baznīcas kapsētā saistāmas ar derību un laulību simbolisko nozīmi.

SAĪSINĀJUMI

LU LVI – Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Z – ziemeļi

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

ARHEOLOĢISKĀS SENLIETAS

Gredzens. Tukuma muzeja krājuma nodaļa, Nr. TMNM 38460.

Riņķsakta. Tukuma muzeja krājuma nodaļa, Nr. TMNM 38456.

NEPUBLICĒTIE AVOTI

Zweite Rigaer Gesellschaft gegenseitiger Versicherung Gegen Feuer, gegründet im Jahre 1804. 17.11.1904. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA-LVVA), 6102–1–462, 7. lp.

PUBLICĒTIE AVOTI

Loutrophoros. Britu muzeja ekspozīcija, Nr. 1910, 0711.1.

Monēta. Britu muzejs, Nr. R.11502.

LITERATŪRA

Amin, O. S. M., 2019. Throne Dais of Shalmaneser III [Front Panel]. Pieejams: <https://www.worldhistory.org/image/10526/throne-dais-of-shalmaneser-iii-front-panel/> (skatīts 03.01.2024.).

Arnal, E. A., 2020. La dextrarum iunctio y su evolución a los anillos de fede. Algunos ejemplos en gemas del Museo Arqueológico. Bonet, P. C. et al. (eds.). *Nacional. Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, 39. Madrid: Catálogo de publicaciones del Ministerio, 139–154.

- Atgāzis, M., Muižnieks, V., 2002. Dzelzs laikmeta senvietu apzināšana Rietumzemgalē. Ose, I. (atb. red.). *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Bērente, U., Brūzis, R., Zariņa, G., 2022. Arheoloģiskie pētījumi kapsētā pie Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas 2019. un 2020. gadā. Urtāns, J., Virse, I. L. (sastādītāji). *Arheologu Pētījumi Latvijā 2020.–2021. gadā*. Rīga: NT Klasika, 39–44.
- Daiga, J., 1980. Izrakumi Dobeles kapsētā. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1979. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 48–52.
- Davies, G., 1985. The Significance of the Handshake Motif in Classical Funerary Art. Brunilde, S. R. (ed.). *American Journal of Archaeology*, 89 (4), 627–640.
- Foster, S. G., Freeland, L., 2007. Hand in Hand Til Death Doth Part: A Historical Assessment of the Clasped-Hands Motif in Rural Illinois. Barlett, C. D., et al. (ed.). *Journal of the Illinois State Historical Society*, 100 (2), Summer, 128–146.
- Kunz, G. F., 1917. *Rings for the finger*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Muižnieks, V., 2015. *Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla*. Rīga: Latvijas Nacionālas vēstures muzejs.
- Ose, I., 2023. *Turaidas pili atrastie 13.–18. gadsimta apģērba piederumi*. Turaida: Zinātne.
- Reynolds, L. P., 2016. *How Marriage Became One of the Sacraments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svetikas, E., 2003. *Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Vaska, B., 2017. *Rotas un ornaments Latvijā no 13. gs. līdz 18. gs. vidum*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.
- Vaska, B., 2022. *Senās rotas un ornaments Latvijā*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.

THE MOTIF OF CLASPED HANDS IN JEWELLERY FOUND AT THE 14TH–18TH CENTURY CHURCHYARD OF TUKUMS CHURCH

ANTRA KOZLOVA

Bachelor of humanities in history, acting archivist, Tukums Museum

E-mail: antra.k396@gmail.com

ABSTRACT

The paper traces the development of the clasped hands motif from the 9th century BCE until the 18th–19th century CE. In the Middle Ages, the motif was most often observed as a part of a marriage ceremony. In the decoration of jewellery, it is portrayed with a more symbolic and sacral meaning, concerning a sacred vow in a marriage ceremony, rather than serving only as an ornamental element. As an example of the use of this motif, a closer scrutiny is given to the 16th–18th century jewellery found in Tukums Church Cemetery during archaeological research conducted in 2003, 2019 and 2020. In addition to the archaeological context of the jewellery, the solution of decoration has also been examined.

Keywords: clasped hands motif, Tukums, Church Cemetery, jewellery, brooch, finger ring.

Summary

The current paper traces the development of the clasped hands motif from the 9th century BCE until the 18th–19th century CE. As an example of the use of this motif, a closer scrutiny is given to four pieces of the 16th–18th century jewellery found in Tukums Church Cemetery during archaeological research conducted in 2003, 2019 and 2020. In addition to the archaeological context of the jewellery, the solution of decoration has also been examined.

Based on the currently available information, it is possible to conclude that the motif of clasped hands is one of the earliest motifs implying the interaction of two parties. The motif is depicted to represent various, often unrelated situations over the course of approximately 3 000 years. In connection with betrothal and marriage ceremonies, the motif has been used at least since the 5th century BCE, and has not lost its relevance until today. In the Middle Ages, the realization of the motif in jewellery can most likely be explained by the contradictory nature of the Gothic era, when there was a need for a closer interaction between religion and the material world. During this time, jewellery with inscriptions of religious content and the associated symbols appear, among them – brooches with the motif

of clasped hands. Along with the beginning of the sacramentalization of the marriage process, the motif of clasped hands acquires a sacred meaning. Its representation in jewellery is designed to express a sacred promise of marriage before God.

Upon a closer examination, it can be concluded that jewellery with the motif of clasped hands initially has been available to the wealthy part of society, and although it gained popularity among the rest of society in the 17th century, it was still considered a sign of prestige. The expensive material used in jewellery shows that acquiring such ornaments requires a certain level of wealth.

Most likely, the motif of clasped hands in jewellery from Tukums Church Cemetery could be connected with the symbolic meaning of betrothal and marriage.